

Немања ВУЈЧИЋ*

КРАЈ АХАЈСКОГ САВЕЗА

ABSTRACT: *The paper examines the circumstances surrounding the beginning of the so-called Achaean war (146 BC) and the subsequent dissolution of the Achaean league by the Romans. The causes of these events, motives and explanations behind them are a source of confusion and disagreement for modern historians. The main reason for this is rather problematic, occasionally even contradictory, nature of the main sources, the book 38 of Polybius' Histories and a segment of the book 7 of Pausanias' Description of Hellas. In this paper the claim is made that the Achaean war was essentially a Roman surprise attack directed against a federation of city-states that displayed tendency for independence that was far too strong, at least from the Roman standpoint. Both Polybius and Pausanias (whose account is based on Polybius) describe and interpret events from a position that is distinctively pro-Roman. Polybius was not able to surmount political and ideological obstacles that stood in the way of objective analysis of the events. As in other places in his work, he decided that any serious critique of the Roman state, its representatives and their actions, is something completely unacceptable. Instead, the reader is presented with a contradictory narrative in which causes and effects switched places, the aggressor is painted as a neutral and well-meaning party, while the victims are forced to take the blame.*

KEY WORDS: *Achaean league, Achaean war, Polybius, Pausanias, Hellenistic history, Roman imperialism.*

Историја Ахајског савеза окончана је у крви, римским освајањем и разарањем Коринта, крајем лета 146. године пре нове ере. Уочи свог пада, Ахајска федерација је била последња већа државна формација на тлу јужног Балкана. Њеним нестанком престаје свака могућност организованог отпора римској превласти: он се неће поново јавити чита-

---

* Аутор је научни сарадник, Одељења за историју, Филозофски факултет у Београду.

вих шест деценија, све док армије Митридата VI нису накратко прешле у Европу. Тзв. Ахајски рат често се узима као један од преломних догађаја у грчкој историји, понекад и као чин којим се завршава хеленистичка историја у ужем смислу.

Упркос генералној сагласности око значаја овог догађаја, његови узроци и тачне околности и даље представљају предмет великог спора. Историчари не успевају да се сложе како и зашто је дошло до рата између две државе које су већи део II века пре н.е. биле савезници. Као и у случају многих других питања античке историје, проблем је у тумачењу основних извора. Једини савремени историјски извор је XXXVIII књига Полибијевих *Историја*.¹ Тешкоће у правилном тумачењу и разумевању овог текста су многобројне а, поврх других проблема, он је сачуван фрагментарно. Полибијево виђење пада Ахајске лиге је проблематично из више разлога, који ће бити анализирани у наставку текста. Други извор који опширније говори о овим догађајима, Паусанијин *Опис Хеладе*, у знатној мери зависи од Полибија и одражава исту, претежно проримску перспективу.² Остали извори су сажетији, неки просто константују основне чињенице.³ Бројни су историчари који су истраживали овај проблем,⁴ понудили решења и дали вредне коментаре. Истраживачи, међутим, нису увек имали у виду сва ограничења изворног материјала. Старија историографија је већином просто преузимала Полибијево објашњење узрока рата, понекад уз покушаје да се мање логична и контрадикторна места у његовом тексту објасне или поправе. Сходно томе, старија историографија је кривицу за рат сваљивала на ахајске државнике-демагоге, који су наводно водили неодговорну политику и сами изазвали, или бар снажно провоцирали, насилну рим-

¹ Сви цитати из Полибијевог дела су наведени према преводу Маријане Рицл (Матица српска, Нови Сад 1988).

² Paus. VII 12-16. За цитате Паусанијиног текста користио сам превод Зоре Ђорђевић (Матица српска, Нови Сад 1994).

³ Приказ који даје Just. Ep. XXXIV 1, 1-2, 6 садржи корисне појединости, али уједно поједностављује и сажима догађаје. Diod. XXXII 26 је проста парафраза Полибија. Нешто детаљнији преглед узрока и тока рата даје Zon. IX 31, али се и он ослања на исти извор, као и Strab. VIII 6, 23, који говори о разарању Коринта. Ливијев текст, који је такође базиран на Полибију, није сачуван изузев кратке епитоме: Liv. Ep. LI; сажетак Ливија даје и Flor. I 32. Избијање сукоба укратко излаже Dio. Cass. fr. 72, а ток рата сумирају Aug. Vic. *De vir. ill.* 60, 1 и Oros. V 3, који је користио Полибија али предност даје римским писцима. Cic. *Pro Lege Manilia* 5 (11) и *De offic.* III 11 (46) ове догађаје само узгредно спомиње, а исто се може рећи и за Tac. *Ann.* IV 43.

⁴ Модерна научна литература о овом проблему почиње тезом (данас углавном заборављеном) Фистела де Куланжа (Fustel de Coulanges): *Polybe: ou, la Grèce conquise par les Romains*, Amiens 1858. (прештампано у: N. D. de Coulanges, *Questions historiques*, Paris 1893, 119-211).

ску реакцију.⁵ Други су имали разумевања за ахајске вође и њихове одлуке али су ипак стали на становиште да су ови свесно ушли у рат.⁶ По неко је кривицу пребацио на социјалне потресе у грчком друштву, и њихов утицај на дневну политику. Ахајски државници су били неоговорни демагози или, просто, нису били у стању да управљају непостојаним и раздраженим масама. Рим је морао да се умеша, да успостави и одржи ред, а ако је та интервенција била деструктивна и брутална, то је свеједно била неопходна мера.⁷ Ерих Груен (Erich S. Gruen) изнео је тезу да је овај конфликт производ насумичних и непредвидљивих околности, у суштини једна велика несрећа и неспоразум за који ниједна страна не сноси директну одговорност, што је оригинална идеја, ако ништа друго.⁸ Мада их је било и раније, у последњих неколико деценија чешћи су гласови који окривљују Рим или појединачне Римљане, или рат објашњавају као логичну последицу римског империјализма,⁹ али и они углавном третирају двојицу поменутих античких писаца као

⁵ Th. Mommsen, *Römische Geschichte II: von der Schlacht von Pydna bis auf Sulla's Tod*, Berlin 1869, 42-47; B. Niese, *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Cheronaea III: von 188 bis 120 v. Chr.*, Gotha 1903, 338-352; G. Colin, *Rome et la Grèce de 200 à 146 avant Jésus-Christ*, Paris 1905, 610-625; P. V. M. Benecke, *Rome and the Hellenistic States*, у: S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth (edd.), *CAH VIII: Rome and Mediterranean 218-133 B.C.*, Cambridge 1930, 296-305; É. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 v. J.-C.)*, Nancy 1967, 328-332; J. A. O. Larsen, *Greek Federal States: Their Institutions and History*, Oxford 1968, 483-498.

⁶ Тако W. W. Tarn, G. T. Griffith, *The Hellenistic World*, London 1952³, 37-39; J. Deininger, *Der politische Widerstand gegen Rom in Griechenland 217-86 v. Chr.*, Berlin – New York 1971, 220-238; F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius III: Commentary on Books XIX-XL*, Oxford 1979, 698-718; id., *The Hellenistic World*, Cambridge MA 1992, 238-240; F. Chamoux, *The Hellenistic World*, Cambridge MA 1992, 128-131 и др.

⁷ Ово објашњење налазимо још код N. D. de Coulanges, *op. cit.*, 202. A. Fuks, *op. cit.*, 76, нап. 1-8 даје библиографију сродних мишљења.

⁸ E. S. Gruen, The Origins of the Achaean War, *JHS* 96 (1976), 46-69 (cf. id., *The Hellenistic World and the Coming of Rome II*, Berkley – Los Angeles – London 1984, 520-523). Његово тумачење следе P. Green *Alexander to Actium: the Historical Evolution of the Hellenistic Age*, Berkley – Los Angeles 1990, 449-452 и I. Kralli, *The Hellenistic Peloponnese: Interstate Relations. A Narrative and Analytic History, from the Fourth Century to 146 BC*, Swansea 2017, 369-379 (са неким резервама).

⁹ A. Fuks, The Bellum Achaicum and Its Social Aspect, *JHS* 90, 1970, 86-89; W. V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 BC*, Oxford 1985, 240-244; P. S. Derow, *Rome, the Fall of Macedon and the Sack of Corinth*, у: A. E. Astin, F. W. Walbank, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie (edd.), *CAH VIII². Rome and the Mediterranean to 133 BC*, Cambridge 1989, 319-323; G. Shipley, *The Greek World after Alexander 323 – 30 BC*, London-New York 2000, 383-385; A. Erskine, What is an Empire? Rome and the Greeks after 188 B.C., *SCR* 26-3 (2009), 28, 68; A. Eckstein, *Hegemony and Annexation beyond the Adriatic, 230–146 BC*, у: D. Hoyos (ed.), *A Companion to Roman Imperialism*, Leiden-Boston 2013, 79-97; R. Waterfield, *Taken at the Flood. The Roman Conquest of Greece*, Oxford 2014, 222-225.

релативно непристрасне сведоке у чије речи не треба сумњати.¹⁰ Разни прегледи хеленистичке и римске историје и даље просто преносе Полибијеве ставове и ослањају се на његов замагљен и, по много чему, конфузан приказ ових догађаја. У историографској литератури на простору некадашње Југославије било је мало покушаја да се ово питање пажљиво тумачи; оно што постоји углавном није задовољавајуће, и своди се на препривавање Полибија и Паусаније.¹¹

Међутим, проблем лежи у претпоставци да је Полибијев приказ догађаја у основи објективан и коректан, и да може бити основа за историјску реконструкцију, без већих измена и дубље критичке анализе. У овом раду ћу бранити тврдњу да је супротно истина: тај текст је врло пристрасан, субјективан и проблематичан чак и када су у питању чисто фактографски детаљи. Такође ћу изнети став да је тешко могло бити другачије, имајући у виду политички, друштвени и идеолошки контекст његовог настанка.

Предисторија рата

Корени тзв. Ахајског рата сежу уназад бар до Трећег македонског рата, ако не и у дубљу прошлост. У часу римске победе код Пидне (почетком лета 168. године пре н.е.) Ахајска лига је већ деценијама била римски савезник. Међутим, када је рат окончан у складу са римским плановима, када је македонска војска побеђена и распуштена а краљ Персеј заробљен, Рим је испољио другачије држање према савезницима. Формално гледано, понашање Ахајске лиге, њених представника и институција није пружало повода за тако нешто. Ахајци су испунили све римске захтеве изнете у току рата, а били су спремни да пруже војну помоћ Римљанима, да је тако нешто званично тражено.¹² Мада је међу

¹⁰ Изузетак је А. Fuks, *op. cit.*, 86-69 који је показао да је Полибијева карактеризација социјалне позадине рата неутемељена, противуречна и неодржива.

¹¹ На пр. М. Мирковић, *Историја римске државе од Ромула, 753. године пре Христа, до смрти Константина, 337. године нове ере*, Београд 2014, 195-196 приказује Ахајце као кривце за рат, „премда је римски Сенат преко многих посланстава настојао да одржи добре односе са грчким светом.“ Али „земљу и народ су исцрпљивали међусобни сукоби градова и племена, док је на другој страни у Риму све више политичара који су сматрали да према Грцима не треба показивати више стрпљења него према другима.“ Ахајски савез је чак сам покренуо непријатељства, када је „на конгресу у Коринту 146. пре Христа донео одлуку да прекине односе с Римом.“ И: „Заједно са Фокејцима, Еубејом и Тебанцима, Ахајци су кренули у рат против Рима...“ (мој курсив).

¹² Polyb. XXVIII 13, 1-5; cf. XXIX 24, 1-2. Године 169. пре н.е. Апије Клаудије Центон, локални римски командант у Епиру, тражио је од Ахајског савеза пет хиљада војника. Ахајска скупштина је одбила да удовољи овом захтеву, позивајући се, по Полибијевом савету, на закон по коме нису дужни да испуњавају захтеве римских команданата

вођством Лиге било различитих мишљења, нико није предлагао раскид са Римљанима или ангажовање на страни Македонаца: дани македонске превласти над Хеладом су и даље били у живом сећању.

Али став елита је једно а расположење становништва нешто друго. Када је Персеј нанео пораз римској војсци код Калиника, то је изазвало талас одушевљења у читавој Хелади.¹³ Истовремено, хеленске владајуће елите су биле дубоко подељене и заузеле су углавном пасиван став. Већ у томе су Римљани видели нелојално или, чак, непријатељско држање. „Истина је да је римска дефиниција ‚непријатељства‘ (*inimicitia*) изгледа укључивала све што није спадало у потпуну и сикофантску колаборацију...“¹⁴ Римску подршку је добила групација коју је водио извесни Каликрат, особа за коју Полибије чува само најгоре речи. Каликрат је на Пелопонезу учврстио своју позицију плашећи становништво римским незадовољством, док је Римљане уверио да ће само политика чврсте руке према Ахајском савезу (која је, подразумева се, укључивала подржавање њега и његове групације) осигурати римски интерес.¹⁵ После битке код Пидне, од Ахајаца је тражена гаранција у виду чак хиљаду истакнутих талаца (Каликрат и његови људи су доставили списак), који су одведени у Италију, на неодређено време.¹⁶ Била је то оштра мера, мада блага у односу на казне којима су подвргнуте неке друге државе у Хелади, чија је подршка Персеју исказана на отворенији начин.¹⁷

ако се ови не заснивају на писменом овлашћењу од Сената. У овој ствари су имали подршку конзула Квинта Марција Филипа; вид. Polyb. XXVIII 13, 7-14.

¹³ Polyb. XXVIII 9-10 бележи ове чињенице али тврди да им не треба придавати важност. Хеленска реакција била је слична реакцији навијача на такмичењу, спонтана и људски разумљива, али плитка, попут одушевљења које међу гледаоцима изазива слабији такмичар који неочекивано надјача фаворита. Он у њој не види снажнију нетрпељивост према Римљанима нити дубљу приврженост Персеју. Међутим, и Liv. XLII 30, 1-7 потврђује да је обичан свет у Хелади гајио наклоност према македонском краљу, као и Diod. XXX 8.

¹⁴ P. Green, *op. cit.*, 275. Чак је и покушај Рођана да буду посредници између Рима и македонског краља схваћен као непријатељски акт, који је готово довео до објаве рата (Polyb. XXIX 19).

¹⁵ Polyb. XXIV 8-10.

¹⁶ Polyb. XXX 13; Paus. VII 7-12.

¹⁷ Епир је дивљачки опљачкан, извори тврде да је чак 150.000 људи одведено у ропству (Polyb. XXX 15 = Strab. VII 7, 7; Plut. *Aemil.* 29), што је вероватно претерана бројка. У Етолији је ухапшено и погубљено 550 истакнутих појединаца, познатих по промакедонским (или антиримским) ставовима (cf. Polyb. XXVIII 4). Род је кажњен одузимањем поседа на малоазијском копну, које је град добио после рата са Антиохом III; део казне је било претварање Дела у слободну луку (cf. Polyb. XXX 31). Чак је и Пергамска краљевина, која је послала трупе против Персеја, осетила бес Сената. Само је Атина имала користи од овог конфликта, примивши острва Дел и Лемно, као и земљиште расељеног Халијарта у Беотији.

Током наредних двадесет година, ахајска политика се одвијала у римској сенци. Раније ограничено римско присуство претворило се у тежак и напоран надзор.¹⁸ Таоци су провели чак седамнаест година у Риму, иако су бројне делегације тражиле њихово ослобађање.¹⁹ С друге стране, и спољни сукоби и спорови унутар лиге, или између других грчких држава, неизбежно су водили до слања сенатских делегација које би испитивале ствари, предлагале или, неретко, наметале решења. Наше познавање ових догађаја је непотпуно, знамо само за неке који су изазвали римско мешање, као што су територијални спор Мегалеполиса и Спарте,²⁰ сецесија Плеуруна од Ахајске лиге (164. г. пре н.е.),²¹ и криза око Оропа, који су Атињани заузели и опљачкали (око 155. г. пре н.е.).²²

Кооперативност лиге је одржавана уз помоћ три метода. Најдиректнији и најгрубљи начин било је задржавање хиљаду талаца у Италији, који су својим животима гарантовали сарадњу са Римом. Други је подржавање Каликратове про-римске групације као владајуће, упркос њеној непопуларности, на чему Полибије инсистира. Непопуларан режим је неизбежно био окренут подршци спољне силе, као јединој поузданој гаранцији свог опстанка. Најзад, ту су биле сенатске делегације, које би се појављивале да посредују и пресуђују кад год би некакав спор између Хелена избио. Покушаји одвајања појединих градова од Савеза су редовно добијали римску подршку. У вези посланстава из 164. године пре н.е., које су предводили Гај Сулпиције Гал (конзул из 166. г. пре н.е.) и Маније Сергије, Паусанија каже: „Такође је из Сената било јављено Галу да одвоји од Ахајског савеза што више градова може.“²³ Укратко, Рим је са подозрењем гледао на Ахајску лигу, није је третирао

¹⁸ За оцену да је карактер римске хегемоније био блажи у периоду од 188. до 168. г. пре н.е., у односу на време после Пидне, вид. А. Erskine, *op. cit.*, 20-37.

¹⁹ Знамо за четири неуспеле мисије послате ради ослобађања талаца, а могло их је бити и више: Polyb. XXX 30, 1; 32, 1-12 (164. г. пре н.е.); XXXII 3, 14-17 (159); XXXIII 1, 3-8 (155); XXXIII 14 (154. или 153).

²⁰ Polyb. XXXI 6; Paus. VII 11, 1-3.

²¹ Paus. VII 11, 3. Паусанија је једини извор за епизоду са одвајањем Плеуруна, што је навело неке историчаре да посумњају у њену историчност.

²² Сачуван је само почетак Полибијевог описа овог догађаја (Polyb. XXXII 11, 5-7). Уместо њега, главни извор је Paus. VII 11, 4-8, чији је приказ конфузан и садржи мало вероватне појединости; cf. Ch. Habicht *Athens from Alexander to Antony*, Cambridge MA 1997, 264-267. Спор је решен у корист Оропа уз помоћ Ахајске лиге, cf. *IG VII 411* (=Syll.³ 675), натпис у част Хијерона, ахајског државника који је помогао Оропљанима да се појаве и говоре пред ахајским скупштинама у Коринту и Аргу. Paus. VII 11, 8 чак каже да су Ахајци припремали војну инвазију Атике, али се од тога одустало у последњем тренутку.

²³ Paus. VII 11, 3: Προσελεστάλη δὲ ὑπὸ τῆς βουλῆς τῷ Γάλλῳ πόλεις ὀπόσας ἐστὶν οἷός τε ὡς πλείστας ἀφεῖναι συλλόγου τοῦ Ἀχαιῶν.

као независну државу и није пропуштао прилику да искористи њене унутрашње проблеме како би је ослабио и контролисао.

После слања више делегација које су се без успеха вратиле у Хелладу, преостали ахајски државници су најзад пуштени 151/150. г. пре н.е. Мање од три стотине, од првобитних хиљаду, било је у животу у том тренутку. Повратак ових људи можда се одразио на Каликратов прес-тиж и угрозио његов доминантни положај у савезу.²⁴

Ахајском рату непосредно је претходио нови рат у Македонији, подељеној по римском диктату на четири мале и изоловане федерације. Тамо се 150/149. г. пре н.е. појавио нови претендент, извесни Андриск, који је великом брзином овладао земљом и узео краљевску титулу. После варљивих почетних успеха, новог краља је поразила римска војска коју је водио претор Квинт Цецилије Метел, ветеран Трећег македонског рата (148. г. пре н.е.).²⁵ Победничка римска војска није, међутим, ни повучена ни распуштена, већ је остала на Балкану, несумњиво изазивајући озбиљну nelaгоду међу ахајским државницима.

Пут у рат

Да би одржали Ахајску лигу у стању полузависности, Римљанима су биле неопходне све три поменуте полуге контроле. Да је то тако, види се из понашања Ахајаца када су две од њих нестале. Убрзо по повратку талаци из Рима на Пелопонезу избија нови спор, око сецесије Спартанаца из Ахајске лиге. На путу у Рим, као посланик у вези са овим спором, умире Каликрат, већ у дубокој старости. На чело Лиге долази нова групација која тежи да води заиста самосталну политику и која одбија да прихвати сепаратизам међу савезним градовима, чак и када се одвија уз римску подршку.

Непосредан повод за римску војну интервенцију представљао је покушај Спарте да напусти Савез. Спартански проблем има дугу историју, покушаји одвајања почињу безмало већ од тренутка када је Спар-

²⁴ Ослобађање талаци Полибије приписује властитом утицају на Сципиона и пристанку Катона Старијег (Polyb. XXXV 6; Plut. *Cato Maior* 9, 2-3). Катона у овој ствар није покретала наклоност према Хеленима.

²⁵ Polyb. XXXVI 10 (cf. и XXXVI 6, 1); Diod. XXXII 9, 15; XXXII 9a-b; Liv. *Ep.* XLIX-L, LI; Flor. I 30 (II 14); Vel. Pat. I 11. Полибијев коментар ових догађаја (XXXVI 17, 13) отровно је циничан: Римљани су Македонцима „учинили многа велика добротинства“ (мој курзив; Μακεδόνες μὲν γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων πολλῶν καὶ μεγάλων ἐτετεύχεσαν φιλοφροσίων), ослобађајући их од монархије Антигонида и обавеза према њој. Уместо да бране ову „слободу“, становништво Македоније је енергично подржало обнову монархије и борило се против Римљана. Аркадски историчар њихово држање не може да разуме, па читаву епизоду описује као божански гнев и казну за македонску незахвалност.

та на силу припојена савезу, 192. г. пре н.е. Ипак, средином II века пре н.е. изгледало је да су најгоре тешкоће окончане. Спартанци већ дуже нису правили проблеме а један од спартанских државника, Меналкида, био је стратег Ахајског савеза око 151/150. пре н.е. Паусанија не приказује ову кризу као израз неке дубље жеље Спартанаца за независношћу, већ као личну Меналкидину иницијативу, пошто је осрамоћен и изгубио углед у Ахајском савезу. Наводно је у време спора око Оропа Меналкиди понуђен мито у износу од десет таланата да обезбеди ахајску интервенцију против Атињана. Он је мито примио, обећавајући Каликрату половину, али је на крају одлучио да све задржи за себе.²⁶ Осветољубиви Каликрат је оптужио Меналкиду за издају, да је као посланик у Риму (није јасно на које се посланство мисли) радио против савезних интереса, покушавајући да нађе подршку за одвајање Спарте.²⁷ Али Меналкида се спасао смртне казне тако што је три таланта од примљеног мита дао Дијају, новоизабраном стратегу. Сада је Дијај изложен оптужбама за мито, од којих покушава да побегне тако што окреће Савез у правцу сукоба са Спартом, Меналкидовом отаџбином, која је у том тренутку уплетена у неки територијални спор.²⁸

Клупко оптужби, клевета и корупције које слика Паусанија, следећи Полибија, представља један од највећих проблема у анализи узрока рата. Многи историчари, чак и они који су били наклоњени верзији коју дају Полибије и Паусанија су на овом месту стали и поставили питање: како би аркадски историчар могао да зна ове детаље? На који начин је Полибије могао знати ко је примио мито, од кога, кад и зашто, и чак у којој висини? Гигантски новчани износ не иде у прилог веродостојности ове приче. Несумњиво, ахајска политика је била врло динамична и борбена. Политичких напада, оптужби, клевета и гласина било је у изобилу, али управо такву врсту „информација“ треба третирати са највећом могућом резервом. Полибије је ово морао знати, а ипак је одлучио да укључи клевете и друге полуинформације као један од најважнијих, покретачких елемената у свом излагању. У најбољем случају, њега је овде издало критичко размишљање, па је непроверене гласине третирао као чињенице. У најгорем, он је смишљено искористио појединости за које је знао да су непроверљиве и, по свој прилици, удаљене од истине. Од свега наведеног можемо прихватити само то да је између

²⁶ Paus. VII 12, 1.

²⁷ Paus. VII 12, 2.

²⁸ Paus. VII 12, 3-4. Из сачуваних извора не видимо која је територија била спорна и зашто. Историчари су углавном помишљали на неку од старих спорних области на граници са Мегалеполисом или Аргом. Међутим, непосредно по окончању Ахајског рата, Спарта је била у граничном спору са Месенијом. Могуће је да је у питању исти проблем.

Меналкиде и Каликрата дошло до неког сукоба, и да се Меналкида, по истоку мандата стратега, вратио у Спарту где је постао вођа покрета за одвајање од Ахајског савеза.

Спартанци су се, очекивано, обратили Сенату у вези територијалног спора; у Риму се, подједнако очекивано, појавила и ахајска делегација. Посланици су говорили пред Сенатом који је донео одлуку о овом питању. Када су се два посланства вратила на Пелопонез, показало се да ту одлуку различито тумаче. Дијај, који је предводио Ахајце, тврдио је да је Сенат одлучио да сва овлашћења у вези спора имају ахајски органи, укључујући могућност и да појединачне Спартанце осуде на смрт, ако закључе да постоји таква кривица. Спартански посланици су тврдили да је Дијај обмануо Ахајце и да је Сенат заиста препустио решавање спора ахајским институцијама, али уз изричито искључивање могућности да оне осуђују људе на највише казне.²⁹ Могуће је да је сенатска одлука била нејасно срочена, што је отворило могућност за произвољна тумачења. Спартанци су сада желели да се опет обрате Римљанима, али Ахајци су закључили да они на то, у ствари, немају право. По њима, појединачни градови, чланови Савеза, не смеју да воде независну спољну политику, већ такве иницијативе морају ићи преко савезних органа.³⁰ Како су Спартанци истрајали у својој намери, криза је дошла до највише тачке (почетни територијални спор као да је заборављен) и Дијај је био спреман да оптужи Спартанце за побуну и употреби савезну војску против њих.³¹

До сецесије и рата ипак није дошло у том тренутку (150/149. пре н.е.). Дијај је изјавио да неће водити рат против Спарте, већ само против двадесет и четири појединца који гурају Спарту у погубан сукоб – герузији је достављен и тачан списак, Менаклида је био на њему. Спартанац Агасистен је предложио двадесет четворици да својевољно напусте Спарту и тако избегну да буду повод рата. „Ако побегну у Рим, рекао је да ће их Римљани брзо вратити у домовину“.³² Ако је ово заиста изречено, тешко да је то учињено у јавности. У том случају, како би Паусанија (односно Полибије), то знао? Када су наводни агитатори отишли, у Спарти су их осудили на смрт – Паусанија тврди да је осуда била привидна. У Рим је стигло још једно ахајско посланство, чији је задатак био да пред сенаторима негира све тврдње спартанских изгнаника. Делегација је била највишег нивоа – предводили су је Каликрат и Дијај,

²⁹ Paus. VII 12, 4-5.

³⁰ Paus. VII 12, 5.

³¹ Paus. VII 12, 6.

³² Paus. VII 12, 7: Φυρόντας δὲ ἐς Ῥώμην καταχθήσεσθαι σφᾶς οὐ μετὰ πολὺ ἔφασκεν ὑπὸ Ῥωμαίων.

али Каликрат је преминуо на путу, пре доласка у Рим. Дијај и Меналкида су говорили пред Сенатом и међусобно се оптуживали. Сенат је донео одлуку коју су и овај пут две стране тумачиле произвољно (или је и ова одлука била смишљено нејасна?). Дијај је тврдио да је Сенат забрањено спартанску сецесију, док је Меналкида својим сународницима пренео да је добио подршку за одвајање Спарте од савеза.³³

Ни сада (пролеће 149. г. пре н.е.) није дошло до оружаног сукоба, Ахајци су чекали исход новог рата који је избио у Македонији и пренео се у наредну годину. Тек за време мандата стратега Демокрита (149/148. пре н.е.) почеле су припреме за напад на Лаконију. У међувремену се Меналкида вратио у отаџбину (вероватно пре краја 149. г. пре н.е.) и постигао да Лакедемон званично прогласи одвајање од Ахајске лиге. Римско посланство које је путовало у Азију, успут је посетило Пелопонез и упозорило Ахајце да не мобилишу војску и не крећу против Спарте без допуштења Сената. Ово упозорење је стигло тек у пролеће 148. г. пре н.е., када је Демокрит већ мобилисао савезне трупе и пошао на Спарту. Одлучио је да игнорише римске инструкције – први ахајски стратег који је то учинио за много година! – и да пређе у напад. Спартанци су се супротставили ахајској војсци у отвореној бици и били убедљиво поражени, изгубивши око хиљаду војника на бојишту. Међутим, Демокрит је одлучио да не напада и не опседа саму Спарту – можда је римско упозорење ипак имало неког ефекта. Уместо тога, допустио је трупама да опљачкају околину града а онда се повукао из Лаконије. Пред Ахајском скупштином оптужен је за кукавичлук и осуђен на казну од педесет таланата. Апсурдно велики износ, наравно, није био у могућности да плати па је отишао у изгнанство.³⁴ За стратега је поново изабран Дијај (148/147. пре н.е.). Док је припремао наставак похода, појавило се још једно посланство, овај пут упућено од Квинта Цецилија Метела, са поновљеним упозорењем да се Ахајци уздрже од рата са Спартанцима, док не дођу посредници које је изабрао Сенат. Дијај је прихватио римске захтеве али их је тумачио слободно: није нападао саму Спарту, али је ушао са војском у Лаконију, заузео мање градове и оставио посаде у њима.³⁵ Меналкида, кога су Спартанци изабрали за војсковођу, извршио је самоубиство после низа неуспеха. Паусанија није пропустио ту прилику да подсети читаоца на његову наводну неспособност и непоштење. У овоме се Паусанија несумњиво ослања на Полибија.³⁶

³³ Paus. VII 12, 8-9.

³⁴ Paus. VII 13, 1-5.

³⁵ Paus. VII 13, 5-6.

³⁶ Paus. VII 13, 7-8. Према Паусанији, Меналкида је био „најнеукији војсковођа“ (ὁ ἀμαθέστατος στρατηγός) и „један од најнепоштенијих људи“ (ἀνθρώπων ὁ ἀδικώτατος).

И тада, када је изгледало да ће се Спарта предати, сенатско посланство је најзад стигло у Коринт, предвођено Луцијем Аурелијем Орестом (конзул из 157. г. пре н.е.). Ахајска скупштина је од Ореста примила шокантне вести: Сенат је донео одлуку да Ахајски савез треба распусти-ти! Из федерације треба да иступе Коринт, Арг, Спарта, аркадски Орхомен, Хераклеја у Трахинији и други градови.³⁷ Образложење одлуке је било да ти градови нису ахајског порекла и да су накнадно укључени у Савез. Нема доказа да су ови градови (изузев, наравно, Спарте) имали самосталне контакте са Римом, нити да су показивали икакву тежњу за одвајањем. Коринт је, уосталом, одавно био неформални центар Савеза. Поред Спарте, од наведених градова само је Хераклеја у Трахији, град на северним границама Савеза, одлучила да искористи прилику и прогласи независност (у зиму 147/146. г. пре н.е.).

Орестово саопштење је изазвало шок и бес окупљених грађана. Дошло је до немира уперених против Лакедемоњана који су се затекли у Коринту, пошто су доживљавани као повод за сенатску одлуку. Неки од прогоњених су се чак склонили у кућу у којој је био смештен Орест.³⁸ Бивши конзул је искористио ту прилику да Ахајцима одржи придику о понашању и упозори их да ће Сенат пажљиво разматрати све што раде. По повратку у Рим, Орест је оптужио Ахајце за непримерно држање према римским посланицима; чак и Полибије константује да је претеривао и измишљао, како би оставио утисак да су и сами посланици били у опасности. Ово је било делотворно, сенатори су били врло незадовољни и одлучили су да упуте ново посланство.³⁹ Вероватно је већ у том тренутку донета одлука о војној интервенцији.⁴⁰ За то време, у Коринту је изгласано да се у Рим пошаље делегација, коју је предводио Теарида.⁴¹ На путу су изасланици срели ново римско посланство, које је предводио Секст Јулије Цезар (Орестов колега у конзулату) које је тврдило да има сва овлашћења да решава спорна питања и да није потреб-

³⁷ Paus. VII 14, 1.

³⁸ Paus. VII 14, 2.

³⁹ Polyb. XXXVIII 9, 1-3. Полибијева критика Ореста и његовог обмањивања Сената представља одступање од општег тона XXXVIII књиге, која је иначе писана из изразито проримске перспективе. О овом месту вид. F. W. Walbank, *op. cit.*, 700.

⁴⁰ Покретање две римске армије (и ратне флоте), од тога једне конзуларне коју је требало окупити и пребацили из Италије на Балкан, није нешто што се могло импровизовати у кратком року (ма шта о томе тврдио E. S. Gruen, *JHS* 96 (1976), 63).

⁴¹ Углавном се претпоставља да је овај Теарида заправо Полибијев брат (да је Полибије имао старијег брата тог имена знамо на основу почасног натписа: *IG* IV², 1, 624 = *Syll.*³ 626), мада то није речено у сачуваном тексту *Историја*. Теарида се спомиње и као вођа ранијег посланства, Polyb. XXXII 7, 1. Сродство би објаснило зашто се о њему не говори са негативном конотацијом, за разлику од других ахајских државника из овог периода, које Полибије без изузетка оштро критикује.

но замарати Сенат. По савету римских посланика, ахајски делегати су се вратили назад. У међувремену је и Дијају истекао мандат и за стратега је изабран Критолај (147/146. пре н.е.).⁴²

У низу догађаја који су претходили Ахајском рату Орестово посланство има посебно место. Његово држање и порука коју је донео до крајности отежавају тврдњу да су Римљани неговали коректан однос према Ахајском савезу, или да бар нису имали отворено непријатељске намере. У суштини, то је био ултиматум: или ће Савез донети одлуку којом практично укида сам себе, или ће директно одбити наређење Сената и тиме Римљанима дати повод за оружану интервенцију. Ни Полибију није било лако да обрани римски поступак. Уместо тога, он тврди „да је Аурелије добио поменута упутства не зато што Сенат жели да распусти Савез, него да застраши Ахајце и одвикне их од прецењивања сопствених снага и непријатељског држања према Римљанима.“⁴³ Ако је то заиста била намера, ни она не би била изречена јавно, пред Сенатом, а у том случају, да ли је Полибије био у позицији да тако нешто зна? Није немогуће да јесте, мада морамо бити опрезни према идеји да је Полибије био упућен у интимне тајне римске политике. Сасвим је могуће и то да овде имамо пример накнадног домишљања. Римљани су водили политику слабљења и распарчавања Савеза, која је напослетку силом спроведена до краја. Полибије, као што ћемо видети у наставку текста, није могао директно да оптужи Римљане а ипак је некако морао да објасни ову епизоду, која је најдиректнија манифестација римске политике притиска.

Ахајци су одлучили да сенатске инструкције не одбијају директно, већ да преговарају у нади да ће одлука бити повучена или ублажена. Накратко је изгледало да им догађаји дају за право. Ново римско посланство је наступило другачије од претходног. Нису помињали претходне спорове и оставили су утисак да Сенат одустаје од намере да подели Савез. Такође су јасно ставили до знања да се од Ахајаца очекује да не покрећу никакве самосталне мере, нарочито не против Спарте, док не дође сенатска комисија која ће решити спорно питање. Договорено је да се ахајски и лакедемонски представници нађу у Тегеји, у јесен 147. г. пре н.е., заједно са римским посланицима. Као представник Ахајаца дошао је Критолај, пошто се наводно постарао да се други званичници не појаве. Разговори нису отишли далеко, Критолај је тврдио

⁴² Polyb. XXXVIII, 10, 1-5; Paus. VII 14, 3-4.

⁴³ Polyb. XXXVIII 9, 6: ...τὸν Αὐρήλιον ἔδωκε τὰς ἐντολὰς οὐ διασπᾶσαι βουλομένη τὸ ἔθνος, ἀλλὰ πτοῆσαι καὶ καταπλήξασθαι [βουλομένη] τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν ἀπέχθειαν τῶν Ἀχαίων. Cf. F. W. Walbank, *op. cit.*, 700: „Врло неуверљива тврдња, пошто нема ни помена о повлачењу одлуке о одвајању поменутих градова...“

да нема овлашћења да доноси одлуке без сагласности ахајске скупштине, а следећа се неће окупити пре наредног пролећа.⁴⁴ У модерној литератури се понекад састанак у Тегеји приказује тако да су Римљани очекивали заседање ахајске скупштине, а уместо тога се појавио сам Критолај. У том случају, Римљанима је нанета озбиљна увреда али Полибије не помиње скупштину и за ахајске представнике користи израз *σύμβροι*, дакле – *делегати, саветници*, а не чланови савезне скупштине (*σύνκλητος*).⁴⁵ Цела епизода изгледа као покушај даљег одлагања или мимоилажења дефинитивне римске одлуке, али је подједнако вероватно да је Критолај настојао да избегне излазак Римљана и Спартанаца пред скупштину и понављање непријатне и опасне епизоде са Орестовом делегацијом. Уколико би рат са Спартом био вођен и окончан у међувремену, криза би била решена а Римљани би били стављени пред свршен чин. Слична акција је крунисана успехом 192. г. пре н.е., под Филопеменом, и врло је вероватно да су Критолај и Дијај имали тај пример пред очима. Али времена су се променила, а с њима и римски став и реакција.

Ако је одлагање било циљ, он је постигнут. Одлука о рату против Спарте је донета на скупштини Ахајског савеза у Коринту, у пролеће 146. г. пре н.е. И ову скупштину је својим присуством обогатило римско посланство, овај пут упућено од Цецилија Метела. Полибије, који није био лично присутан, приказује заседање у Коринту као буран и емотиван догађај, коме је тон давала маса простих и необразованих радника и занатлија из Коринта.⁴⁶ О значају ове тврдње, као и улози које имају сиромашније друштвене групе у Полибијевом делу, биће речи даље у тексту. Римљани су поновили своје захтеве да Ахајци ништа не чине без одлуке Сената и пре појаве званичне сенатске комисије. Ни у вези с овом епизодом нема доказа да је ико у Ахајском савезу отворено позивао на сукоб с Римљанима: да је тако нешто било случај, ревносни аркадски историчар сигурно не би пропустио да то наведе. Чак и према Полибијевим речима, Критолај је заговорао политику ахајске независности, уз одржавање пријатељских односа са Римом, „тврдио је да жели да буде пријатељ Римљана, а не да стекне господаре.“⁴⁷ Уместо директних доказа, добијамо накнадно тумачење наведено као чињеницу. Констатујући да је, под Критолајевим утицајем, ахајска скупштина изгла-

⁴⁴ Polyb. XXXVIII 11, 1-6. Паусанија, сажимајући знатно дужи Полибијев текст, пропустио је и да помене састанак у Тегеји.

⁴⁵ F. W. Walbank, *op. cit.*, 702-703.

⁴⁶ Polyb. XXXVIII 12, 5.

⁴⁷ Polyb. XXXVIII 12, 8: Φάσκων βούλεσθαι μὲν Ῥωμαίων φίλος ὑπάρχειν, δεσπότης δ' οὐκ ἂν εὐδοκῆσαι κτησάμενος.

сала војни поход против Спарте, Полибије додаје: „У ствари, ова одлука је била уперена против Римљана.“⁴⁸ То је и најснажнија тврдња коју је аркадски историчар изрекао. Парафразирајући његов текст, Паусанија је био спреман да оде многе даље и каже да „тог Критолаја обузе жестока и сасвим неразумна жеља да ратује против Римљана“.⁴⁹ И још одређеније: „Сакупивши Ахајце у Коринту, Критолај их убеди да узму оружје против Спарте и *наговори их да отворено објаве рат Римљанима*.“ (мој курзив).⁵⁰ Ово је уједно и једини извор који тако нешто тврди. Имплицитан став који је нашао код Полибија, Паусанија је претворио у недвосмислену тврдњу. Надаље, оба писца своде узроке рата у потпуности на наводну ирационалност Критолаја и Дијаја. Они су били неразумни, махнити, полудели и крвожедни, просто су желели самоубилачки рат по сваку цену.

Важно је нагласити да римски писци показују много више разумевања за поступке ахајских државника него Полибије или Паусанија, и умеју да осуде понашање римских државника и заповедника. Временски удаљени од ових догађаја и неоптерећени личним везама које су спутавале Полибија, они су могли и да их сагледају на смиренији и зрелији начин. Цицерон користи разарање Коринта као негативан пример.⁵¹ За Павла Орозја разарање Коринта (и Картагине) било је тужан призор, а потчињавање Ахајаца је праћено уништавањем градова које није имао ко да брани; Коринт је немилосрдно опљачкан и спаљан а преживели становници су изложени насиљу и продани у ропство.⁵² Јустин из-

⁴⁸ Polyb. XXXVIII 13, 6: Ὁ δὲ Κριτόλαος παροξύνων τοὺς ὄχλους διὰ τῆς τούτων κατηγορίας ἔπεισε τοὺς Ἀχαιοὺς πάλιν ψηφισασθαι λόγῳ μὲν τὸν πρὸς Λακεδαιμονίους πόλεμον, ἔργῳ δὲ τὸν πρὸς Ῥωμαίους... Diod. XXXII 26, 5 понавља Полибијеве речи уз врло мале измене.

⁴⁹ Paus. VII 14, 4: Τοῦτον δριμύς καὶ σὺν οὐδενὶ λογισμῷ τὸν Κριτόλαον πολεμεῖν πρὸς Ῥωμαίους ἔρωσ ἔσχε...

⁵⁰ Paus. VII 14, 5: Κριτόλαος δὲ ἐς Κόρινθον Ἀχαιοὺς ἀθροίσας ἀνέπεισε μὲν ἐπιφέρειν ὄπλα ἐπὶ τὴν Σπάρτην, ἀνέπεισε δὲ καὶ Ῥωμαίους ἐκ τοῦ εὐθέος πόλεμον ἄρσθαι.

⁵¹ Cic. *Pro Lege Manilia* 5 (11): „Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totium Graeciae lumen, extinctum esse voluerunt...“; *De offic.* III 11 (46): „Sed utilitatis specie in re publica saepissime peccatur, ut in Corinthi disturbance nostrī...“

⁵² Oros. V 3: „Anno ab urbe condita DCVI, hoc est eodem anno, quo et Carthago deleta est, Cn. Cornelio Lentulo L. Mummio consulibus ruinam Carthaginis eversio Corinthi subsequuta est, duarumque potentissimarum urbium parvo unius temporis intervallo per diversas mundi partes miserabile conluxit incendium... Igitur post extincta totius Achaiae praesidia destitutarum eversionem urbium Metello praetore meditante consul Mummus repentinus cum paucis venit in castra. Qui dimisso statim Metello Corinthum sine mora expugnavit, urbem toto tunc orbe longe omnium opulentissimam, quippe quae velut officina omnium artificum atque artificiorum et emporium commune Asiae atque Europae per multa retro saecula fuit. Permissa crudeliter etiam captivis praedandi licentia sic omnia caedibus ignibusque completa sunt, ut de murorum ambitu quasi e camino in unum apicem coartatum exun-

ричито каже да су Римљани желели да покрену рат и да им је Фортуна пружила прилику у виду спартанске сецесије,⁵³ уједно преноси и да је одлука о рату донета у Сенату, на вест о ахајској непослушности.⁵⁴

***Bellum Achaicum*: основне чињенице**

После доношења одлуке, римско посланство се разишло: један делегат је отишао у Спарту, остали у Атину. Критолај је наставио с ратним припремама. Основне чињенице које имамо о самом току рата говоре против било какве ахајске намере да се боре с Римљанима. Припреме за борбу су биле ограниченог обима и спроведене без журбе. Стратег је мобилисао само мали део ахајских снага,⁵⁵ и није чак ни са чекао да се окупе све трупе које је имао на располагању – када су борбе већ почеле, више мањих одреда се кретало преко средње Грчке у намери да се придруже главнини. Тебанци су се укључили када је опсада Хераклеје већ била у току, док су један аркадски одред од хиљаду људи, и један из ахајске Патре тек стигли до Фокиде.⁵⁶ Циљ мобилизације је био враћање два одметнута града у савез: Спарте и Хераклеје у Трахији. Критолај је најпре пошао на Хераклеју, која је вероватно изабрана јер се очекивао мањи отпор. Изнета је тврдња да је циљ војне акције у средњој Грчкој био запоседање Термопила и то је узимано као доказ да је поход заиста био уперен против Римљана.⁵⁷ Али чињенице ни то не потврђују. Ахајска војска је подигла логор близу Хераклеје и започела опсаду. Иако су провели више дана (можда и недеља) на малој удаљености западно од Термопила, они нису покушали да блокирају пролаз.

daret incendium. Itaque plurima parte populi ferro flammisque consumpta reliqua sub corona vendita est. “

⁵³ Just. XXXIV 1, 1-3: „...soli adhuc ex Graecia universa Achaiei nimis potentes tunc temporis Romanis videbantur, non propter singularum civitatum nimias opes, sed propter conspirationem universarum... Quaerentibus igitur Romanis causas belli tempestive Fortuna querelas Spartanorum obtulit, quorum agros Achaiei propter mutuum odium populabantur.“

⁵⁴ Just. XXXIV 2, 1: „Haec ubi Romam nuntiata sunt, statim senatus Mummio consuli bellum Achaicum decernit, qui ex templo exercitu deportato et omnibus strenue provisus pugnandi copiam hostibus fecit.“

⁵⁵ Полибије процењује максималне војне снаге Ахајског савеза средином II века пре н.е. на 30 до 40 хиљада људи (Polyb. XXIX 24, 8). Дијај је у одлучујућој бици имао близу 15.000 војника, без Елијана и Месејана, којима је поверено чување западне обале Пелопонеза, у случају римског искрцавања (cf. Polyb. XXXVIII 16, 3), и, наравно, без Спартанаца. Имајући то у виду, Критолајева војска је тешко могла бити већа од Дијајеве, а вероватно је била и мања, десетак хиљада војника су били и више него довољна сила за поход против Хераклеје. Метелова војска састављена од две легије и неких савезничких трупа је без веће муке савладала Критолајеве снаге.

⁵⁶ Polib. XXXVIII 16, 4; Liv. Ep. LII; Paus. VII 15, 5; 15, 9.

⁵⁷ Тако J. A. O. Larsen, *op. cit.*, 495.

А тада је већ било прекасно: Критолај је био затечен вестима да се једна римска војска (Метелова, из Македоније) налази у близини. Друга, под заповедништвом конзула Луција Мумија стизала је са северозапада. Критолај је наредио брзо повлачење, које није успешно изведено. Римљани су их сугстигли код Скарфеја, у Источној Локриди, и убедљиво поразили. Судбина ахајског заповедника је остала непозната, он је нестало у борби а није препознат међу погинулима.⁵⁸ Аркадски одред, који је долазио да се придружи Критолајевој војсци, дошао је до Елатеје у Фокиди када су пристигле вести о римској најезди. Њих су Римљани сугстигли и разбили код Херонеје, одакле су пошли на Тебу која се предала без борбе. За разлику од Мумија, Метел је својој војсци забранио да пали и пљачка. Упркос томе, паника је обузела становништво и многи Тебанци су напустили град и скривали су се по брдима Беотије.⁵⁹

Метел је напредовао уз мали отпор све до Мегаре. Између двојице римских војсковођа постојало је извесно ривалство, Метел је настојао да оконча рат пре доласка конзула.⁶⁰ Његове посланике, који су тражили предају и распуштање Савеза, примио је Дијај. Према ахајском закону, у случају смрти стратега његов претходник аутоматски постаје стратег – тако се Дијај нашао на тој дужности, по трећи пут у истој деценији; нешто касније звање је потврђено и на скупштини у Коринту.⁶¹ Упркос тешкој ситуацији, Ахајци су одлучили да одбију распуштање савеза и да се боре до краја. „Лига се одлучила за рат – није могла да учини ништа друго, сем ако једна мала земља нема право да брани своју слободу од велике силе.“⁶² Како би намесник Македоније даље управљао догађајима, немогуће је рећи. У његов логор на Истму су дошли Мумије и Орест са претходницом друге војске, и наређењем да се пропретор повуче у своју провинцију. Било је потребно неко време да се окупи цела Мумијева војска, што је Ахајцима дало мало времена да се припреме.⁶³ Дијај је прогласио мобилизацију преосталих снага савеза и ванредне мере, попут узимања робова у војску и расписивања једнократног пореза.⁶⁴ „Брзоплете мере које је предузео показују да Ахајска конфеде-

⁵⁸ Paus. VII 15, 4. За разлику од њега, Liv. *Ep.* LII тврди да је Критолај починио самоубиство (отровом); можда је у питању конфузија са каснијом Дијајевом смрћу.

⁵⁹ Polyb. XXXVIII 16, 10; Paus. VII 15, 5-6. Интересантно је да Паусанија у страдању аркадског одреда види божанску казну за неучествовање у бици код Херонеје 338. г. пре н.е., против краља Филипа. Овај антиаркадски коментар извесно није преузет од Полибија.

⁶⁰ Paus. VII 15, 1; 15, 11.

⁶¹ Polyb. XXXVIII 17, 1.

⁶² W. W. Tarn, G. T. Griffith, *op. cit.*, 38.

⁶³ Paus. VII 16, 1.

⁶⁴ Polyb. XXXVIII 15, 3-11. Дијај је планирао укључивање чак 12.000 робова у војску, од

рација није очекивала и да се није припремила за борбу с Римљанима. Просто је истрајала у свом спору са Спартом, истовремено погрешно процењујући римску реакцију...⁶⁵ Док се римска војска окупљала на Истму, Ахајци су чак прешли у напад и постигли мањи успех, који није утицао на крајњи исход борбе, али је можда подстакао каснију римску осветничку реакцију.⁶⁶

Крај рата није био далеко. Последња битка се одиграла крајем лета, негде јужно од Истма.⁶⁷ Дијај је ступио у борбу са 14.000 пешака (међу којима је био и један број робова) и 600 коњаника. Ова неискусна војска се супротставила римској сили од 23.000 пешака и 3.500 коњаника (три легије подржане разним помоћним трупима), коју су непосредно пред битку појачали и критски најамници и помоћне снаге из Пергама. Ахајски хоплити су дали све од себе – срчаност им признаје и Паусанија – али римско искуство и бројчана надмоћ су били неодољиви.⁶⁸ Битка је завршена потпуном римском победом. Губици поражених су морали бити велики. Сачувана је листа погинулих грађана из Епидаура – на њој је чак 156 имена.⁶⁹

Трећег дана после битке Мумијева војска је ушла у Коринт не наишавши на отпор. Већина становника је напустила град пре тога, али мушкарци који су затечени су погубљени, а жене и деца претворени у робље, град је опљачкан и спаљен а његова обнова забрањена.⁷⁰ Дијај је преживео битку на Истму, само да би се вратио у родни Мегалеполис, где је убио своју супругу и себе. Друге утицајне појединце чекала је смрт или прогонство, уз обавезну конфискацију имовине. Уз помоћ десеточлане сенатске комисије, која је стигла из Италије, конзул је током те и следеће године уредио прилике у покореној Хелади. Ахајски

чега је само мали део окупљен и наоружан за одлучујућу битку. Полибије, очекивано, за раскорак између планова и остварења криви Дијаја, његову наводну неспособност и недостатак организације.

⁶⁵ I. Kralli, *op. cit.*, 378.

⁶⁶ Paus. VII 16, 2; Zon. IX 31. Овај неуспех Паусанија приписује римској немарности, јер су потпуно презирали противника.

⁶⁷ Не на самој превлаци, како се то понекад погрешно наводи, вид. D. K. Pettegrew *The Isthmus of Corinth: Crossroads of Mediterranean World*, Ann Arbor 2016, 99-100. Римска комисија, која је дошла на Пелопонез нешто после битке, вратила се у Рим у пролеће 145. г. пре н.е., пошто је провела шест месеци у Грчкој. То би значило да су стигли у септембру или октобру 146. г. пре н.е. Битка је морала бити вођена у августу или септембру, cf. F. W. Walbank, *op. cit.*, 718.

⁶⁸ Paus. VII 16, 1-3. За датирање битке вид. F. W. Walbank, *op. cit.*, 718.

⁶⁹ IG IV 894. Oros. V 3, ослањајући се на римске писце, тврди да је двадесет хиљада Ахајаца пало у бици код Скарфеја, још седам хиљада у Фокиди, и још двадесет хиљада под Дијајем у самој Ахаји. Ове бројке морају бити вишеструко преувеличане.

⁷⁰ Strab. VIII 6, 23 (= Polyb. XXXIX 2); Paus. VII 16, 4-10; Zon. IX 31, 5-6; Aug. Vict. *De vir. ill.*, 60, 3.

савез и друге федерације су распуштене и, мада директна римска управа није успостављена, некадашњим савезним градовима су наметнуте разне казнене мере. Сви они су примили јасну поруку да се независна политика и непоштовање римских жеља неће толерисати. Једна епоха у грчкој историји је завршена.

Полибијева дилема

Данас на Полибија гледамо другачије него у прошлости. Његово дело је несумњиво појединачно најважнији наративни извор за политичку историју хеленистичког доба, као и изванредно драгоцен приказ уздицања Рима до светске моћи. Али, упркос свим квалитетима, прошло је време када је он сматран једним од најобјективнијих и најпоузданијих историчара антике, такорећи хеленистичким Тукидидом.⁷¹ Данас се много јасније уочава његова субјективност, елитизам, обожавање моћи као такве, презир према слабима и побеђенима. Његове тврдње да је далеко најбољи од свих историчара и да поседује јединствено знање и искуство, некада су углавном узимане здраво за готово, док су у новије време предмет велике скепсе. Наглашавање значаја објективности, непристрасности и ослањања на властито државничко и војничко искуство, у Полибијевом случају је много више реторска техника којом разоружава неповерење читаоца, а мање истраживачки принцип којег се доследно држао. Полибије ће без резерве оптужити друге историчаре, попут Филарха, да пишу емотивну, драматичну прозу, чиме издају основну дужност историчара, иако и сам бројне епизоде приказује на емотиван, чак и мелодраматичан и патетичан начин. Исто тако, он је спреман да критикује друге писце због пристрасности, мада и сам радо бира страну. Одређене државе и народи се приказују врло позитивно, остали махом негативно или бар резервисано, већ према томе да ли су противници или савезници оних првих.⁷²

Међу политичким ентитетима који учествују у Полибијевој историјској драми, нарочито велику наклоност писца уживају римска и ахајска држава. Успон Рима је основна тема дела, а римска држава и

⁷¹ Старије схватање се може наћи код М. Н. Ђурића, *Историја хеленске књижевности*, Београд 1996, 694.

⁷² Основна модерна литература о Полибију, његовом делу, начину приповедања и погледу на свет: F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius I: Commentary on Books I-VI*, Oxford 1957, 1-37; P. Pedech, *La méthode historique de Polybe*, Paris 1964; A. M. Eckstein, *Moral Vision in the Histories of Polybius*, Berkley – Los Angeles – London 1995; B. McGing, *Polybius' Histories*, Oxford 2010; D. W. Baronowski, *Polybius and Roman Imperialism*, London – New York 2011; N. Miltsios, *The Shaping of Narrative in Polybius*, Berlin – Boston 2013.

њени представници су јунаци ове повести. Римски и ахајски непријатељи су готово увек приказани негативно.⁷³ Вође непријатељских држава су насликане као подмукле, недостојне, често неразумне и неспособне. Негативна карактеризација није мимоишла ни највеће римске противнике, попут Филипа V,⁷⁴ Антиоха III⁷⁵ или Персеја⁷⁶ – чак је и Ханибал⁷⁷ био предмет сумњивих вредносних судова. Ахајски непријатељи, били они Етолци, Спартанци или Македонци, такође су приказани у врло неповољном светлу.⁷⁸ Мада ће Полибије понекад критиковати и неког римског државника, то чини ретко и никада не преноси критику на слику читаве државе и друштва. Неумерене похвале истакнутих Римљана су много типичније.⁷⁹ У случају Ахајског савеза, портрети појединачних државника више варирају, али они који су негативно приказани су махом људи

⁷³ D. W. Baronowski, *op. cit.*, 114-129.

⁷⁴ Филип V је у првим годинама своје владавине приказан као способан и обзиран вођа: док се борио против Етолаца и Дарданаца био је цењен и прихваћен од већине Хелена (Polyb. IV 77, 1-4). Када је, међутим, одлучио да влада Хеладом и када је (још горе!) почео да делује против Римљана настала је промена у његовом понашању и његовој личности (Polyb. VII 11-14). У познијим годинама своје владавине Филип V је за Полибија крвожедан тиранин који не може да контролише своје импулсе. Ову промену писац делимично објашњава појавом нових краљевских саветника. Уопште, осетљивост на утицај лоших саветника и дворских ласкаваца за Полибија је знак дубљих проблема карактера.

⁷⁵ Антиохов карактер код Полибија пролази кроз сличну трансформацију као Филип: млади краљ се на почетку своје владавине решио лоших саветника и постигао је значајне успехе, само да би касније поново пао под лош утицај и постао насилник. У Polyb. XV 20 Антиох је, упоредо са Филипом V, критикован као незајажљив тиранин, чија су дела срамна и бескрупулозна. Римска интервенција на истоку заправо је божанска казна за недела ових краљева (XV 20, 4-7) итд.

⁷⁶ Персеја Полибије приказује изразито негативно од тренутка када је уведен у нарацију. То је човек који нема ни једну позитивну особину: Polyb. XXIII 7, 5-7 (краљ је љубоморан на млађег брата, у односу на кога заостаје у погледу способности, образовања и римске наклоности); XXV 8 (не уме да искористи победу, у победи поступа као поражен); XXIX 8-9 (подмукао је и склон сплеткама, али и изузетно шкрт па нема успеха), 17, 3 - 19, 1 (кукавица, који је потрошио и оно мало храбрости што је имао, попут атлете који није у форми; напустио је бојиште пред одлучујући битку из страха од Римљана).

⁷⁷ Polyb. IX 22-25. Ханибал је, по Полибију, био похлепан, суров и склон прихватању лоших савета. Cf. IX 26, 11: „Међу Картагињанима влада мишљење да је среброљубац, а међу Римљанима да је окрутан.“ (Κρατεῖ γὰρ μὴν ἢ φήμῃ παρὰ μὲν Καρχηδοίοις ὡς φιλαργύρου, παρὰ δὲ Ρωμαίοις ὡς ὀμοῦ γενόμενον [αὐτοῦ]).

⁷⁸ Оваквих места има велики број у Полибијевом делу, cf. на пример Polyb. XXX 11: Етолци су гусари и разбојници који су неделима мучили читаву Хеладу, а кад су Римљани ставили тачку на то, зверски су се окренули једни против других.

⁷⁹ Cf. Polyb. XXXI 22-30: опишан панегирик Луцију Емилију Паулу и Сципиону Емилијану, уз уметнуту епизоду (23-24) о Полибијевом пријатељству са Сципионом (cf. и Polyb. XVIII 35). Вид. и Polyb. X 2-5, слична похвала Публију и Луцију Корнелију Сципиону.

с чијом се политиком Полибије не слаже или они (попут Каликрата) који су му се замерили. И овде срећемо пренаглашене похвале, упућене државницима попут Арата, Филопемена или Ликорте.⁸⁰

У описивању догађаја до 167. г. пре н.е. Полибијев приступ је био релативно непроблематичан. Рим и Ахајска лига су приказани у позитивном светлу, а уједно су и савезници и добри пријатељи. Осуде су резервисане за њихове противнике. Али како поступити у случају спора Рима и Ахаје? Или чак отвореног рата? Тешкоћа у описивању Ахајског рата лежи управо у чињеници да је то био сукоб између две државе којима је писац лично био врло наклоњен. То је била ситуација коју Полибије није предвидео када је осмислио првобитни план свог дела. Оно је требало да се оконча поразом Персеја и успостављањем неоспорне римске превласти на Медитерану. Ахајски савез би остао водећа државна Хеладе, можда чак и држава која би једног дана обухватила читаву Хелладу – уз римско допуштење и сагласност, наравно.⁸¹

Потребно је правити разлику између Полибијевих личних ставова и онога што је био у прилици да јавно каже. Специфична позиција у којој је био искључивала је могућност критике римске државе и државника. Полибијеви ставови су се, сасвим разумљиво, мењали током година, што он у свом делу донекле прикрива. Њега и његовог оца је Каликрат оптуживао за вођење управо оне политике коју су, двадесет година касније, наставили Критолај и Дијај. У случају Филопемена, Ликорте и себе самог, писац приказује политику независности као нешто часно и само по себи разумљиво – она није уперена против Римљана. У случају људи који су предводили Ахајску лигу средином II века пре н.е., таква политика је суманута, нечасна и самоубилачка – и неизбежно води у сукоб са Римом. Али, ако је беспоговорно испуњавање римских жеља једини прави пут, онда је и Каликрат успешан и разуман државник. Међутим, Полибије га приказује као једног од највећих зликоваца свог времена. Пишчева недоследност је очигледна, али одакле она долази?

Део одговора лежи у томе што Полибије покушава да одбрани себе. Он је у младости био ватрени ахајски патриота, присталица неза-

⁸⁰ Polyb. II 40; VIII 12, 6-8; X 21-24; XI 9-10.

⁸¹ Polyb. II 37, 7 – 38, 11 даје необуздану похвалу успесима Ахајске лиге: хвали се њено успешно ширење, наводно јединство, благостање (εὐδαιμονία) које је донела Пелопонезу, права и слобода градова-чланица. Ахајци своје успехе дугују својим врлинама, добрим принципима и слободном, демократском политичком систему који су привлачили градове да добровољно уђу у Савез. Овај део текста је свакако био написан пре уништења Лиге 146. г. пре н.е., готово извесно и пре почетка спартанске кризе 150. г. пре н.е., дакле у време када је Полибије боравио у Риму, cf. F. W. Walbank, *op. cit.*, 217-218 (вид. *Ibid.*, 215 за идеју да је овај одељак написан још раније, пре 167. г. пре н.е., и да је потекао из биографије Филопемена).

висности и ширења Ахајске лиге, можда и противник римског утицаја на хеленске послове (ово последње, наравно, неће признати у свом делу). Потом је доживео лично понижење и изгнанство у Италији које је трајало готово две деценије. Човек који је отишао у изгнанство и онај који се вратио из њега није иста особа. Он је прихватио своју несрећу и покушао је да из ње извуче што је више могуће. Постао је близак моћним Римљанима, попут Сципиона, а у односу према Хеленима се претворио у најгласнијег пропагатора политике помирења и сарадње с Римом, без обзира на цену. Његово дело је написано са основном идејом да хеленској јавности пренесе ту поруку. Он у ретроспективи приказује себе као великог пријатеља Рима и пре 167. године пре н.е., а своје изгнанство као срећан удес, али се поставља питање да ли је то заиста тако. Много је вероватније да је у питању рационализација непријатног искуства. Велике разлике у властитим ставовима и политици покушао је да замаскира тврдњом да се ништа није променило, и да је одувек био велики пријатељ Римљана. Након што је изградио блиске везе са Сципионима (постоји могућност да је ступио и у клијентски однос са њима) Полибије више није ни имао слободу да критикује римску државу или њене представнике, и то се одразило на садржину његовог дела. Да ли ставови које пропагира представљају његово искрено убеђење је посебно питање на које је тешко одговорити. Историчари који мисле да је гајио прикривено непријатељство према Римљанима су у мањини, али њихове тврдње нису без аргумента.⁸²

Када нису у питању конфликти за које је лично везан, Полибије у принципу не бежи од саопштавања голе (али не обавезно и непријатне) истине, на пример да су Римљани покренули рат просто из властите користи, као и да су се у том поступку сакривали иза лажних разлога. Поводом похода који су Римљани повели против далматских Илира, 156. г. пре н.е., он без икаквих резерви каже да су сенатори желели рат против Делмата – мотиви су били жеља да заплаше Илире и одрже готовост својих трупа.⁸³ Али јавно изаћи са таквим разлозима било би политички штетно, па су „осталом свету рат представили као последицу насиља према посланицима.“⁸⁴ Одсуство сарадње са римском де-

⁸² За идеју да је Полибије био попут Прокопија – апологета моћника које је потајно мрзео – и да је крио непријатељство према Римљанима, које повремено избија на површину у неким реторским партијама у његовом делу, вид. С. Champion, *Romans as ΒΑΡΒΑΡΟΙ: Three Polybian Speeches and the Politics of Cultural Indeterminacy*, *CPh* 95-4 (2000), 425-444 (cf. библиографију у нап. 1).

⁸³ Polyb. XXXII 13, 4-9.

⁸⁴ Polyb. XXXII 13, 9: τοῖς γε μὴν ἔκτος τὸν πόλεμον ἀνεδείκνυον, ὡς διὰ τὴν εἰς τοὺς πρεσβευτὰς ὕβριν κεκρικότες πολεμεῖν.

легацијом је и у овом случају представљено као насиље и употребљено као изговор за рат. Културне предрасуде према „варварима“ (каким Полибије сматра Илире) допуштале су, чак и препоручивале, непоштен и дволичан поступак. Из Полибијеве перспективе, они једноставно нису заслуживали поштен и искрен однос. То што су се Римљани послужили обманом и замаскирали своје праве мотиве у овом контексту је готово похвално, будући да представља још једно сведочанство њихове надмоћи. Али Грчка и Ахајска лига су за Полибија биле сасвим другачији проблем. Просто рећи да су Римљани покренули рат јер су желели поданике а не савезнике, и јер су били уморни од ахајске непослушности и тежње ка независности, никако се није уклапало у основну поруку дела, нити се слагало са сликом римске државе коју је желео да предочи читаоцима. Чињенице да су Римљани и овде прикрили своје намере лажним порукама, да су напали изненада, без објаве рата, и то федерацију која је формално и даље била савезник, као и велика суровост коју су показали после победе (пљачкање и спаљивање Коринта, претварање становника у робове) само су појачавале његову тешкоћу.

Једно могуће решење ове дилеме било је пребацивање терета ратне кривице на људе који су водили Ахајски савез непосредно пре и за време рата. Нису криви држава или становништво, криви су појединци. Такав приступ је био близак Полибију, у складу са поступком примењеним и на другим местима у *Историјама*. У питању је био неубудљив али безбедан метод, олакшан чињеницом да су у питању поражене вође, које више нису међу живима. Они нису били у позицији да се бране, а мало је вероватно да би у Хелади после 146. г. пре н.е. неко јавно устао у њихову одбрану. Каликрат је већ раније у делу приказан као лош човек и лукав политичар, који за свој успон има да захвали обманама и страху – Полибије, очекивано, избегава да детаљније коментарише околност да је успешно „обмануо“ и Римљане. На сличан или још гори начин су приказани људи попут Дијаја, Меналкиде, Демокрита и Критолаја. Они су неспособни, ограничени, похлепни и корумпирани – немају ни једну добру државничку или људску особину. Но, ни то није било довољно, па су у опису завршних догађаја приказани и као људи помраченог ума, ирационално рагоборни, деструктивни и самодеструктивни. „Својим каснијим поступцима одвели су несрећан народ на пут погрешне политике коју су одавно смислили. Шта се друго могло и очекивати од тако неспособних и покварених вођа?“⁸⁵ То важи и за друге, неименоване, вође: „У сваком граду су били најгори људи, мрски боговима и способни само да упро-

⁸⁵ Polyb. XXXVIII 10, 12-13: Ταῦτα δ' ἀποκρίθέντες ἐν τοῖς ἐξῆς ἦγον ἐπὶ τὴν πάλαι προκειμένην αὐτοῖς ἄγνοιαν τὸ ταλαίπωρον ἔθνος. Καὶ τοῦτ' εἰκότως συνέβαινε γίνεσθαι δι' ἀπειρίαν καὶ κακίαν τῶν κρατούντων.

пасте народ.⁸⁶ Јасно је да се Полибијеви портрети ахајских државника не смеју прихватити здраво за готово. Да је Полибије у свом објашњењу догађаја остао на овоме, Ахајска лига би остала као пример ваљане и добро уређене државе коју су упропастили недостојни лидери. Али он уводи још једно објашњење, које се преплиће с првим.

Друго решење било је потенцирање социјалног аспекта ових догађаја. Социјални покрети и државници који их заступају имају специфично место у Полибијевом делу. Да он посматра политику и друштво из позиције елита јасно је већ при летимичном читању било које од сачуваних књига. Ни једног тренутка не треба заборавити да је његово дело пре свега намењено једној сасвим одређеној повлашћеној групи, *хеленској елити*.⁸⁷ А основна порука коју је требало пренети тој елити јесте надмоћ римске државе, друштва и војне организације. Сарађивати са Римљанима без одлагања и у потпуности испуњавати њихове жеље једини је пут за озбиљног хеленског државника.

Какво, онда, место имају у тој слици света људи који не припадају владајућим групама? Полибије не крије презир и неповерење према сиромашнијим сегментима друштва. Он их види као људе којима недостаје мудрост, образовање, култура, па и елементарна људскост. Они су попут деце којима је потребан старатељ. Из политичких покрета маса ништа добро не може доћи. „Народна револуција је за Полибија инкарнација зла.“⁸⁸ Утолико су горе насликани државници који се у својој политици ослањају на масе. Демократски политичари и покрети, нарочито ако имају и социјалне, револуционарне циљеве, приказују се крајње негативно. Мада је у начелу и сам присталица демократије, систем који он заступа је елитистичка, хеленистичка демократија, у којој мала владајућа група управља заједницом а масе обичног становништва слушају шта им се каже и знају где им је место.

У овом погледу Полибије је могао бити уверен да ће циљна публика његовог дела углавном делити наведене ставове. Стога је, при негативном приказивању појединих личности, један од најефектнијих метода било њихово довођење у везу са социјалним превратима. Оптужбе за демагогију су вероватно биле саставни део ахајске дневне политике, а има доста примера да су Грци оптуживали за то једни друге и пред Римљанима.⁸⁹ Државник који би се открио као присталица непо-

⁸⁶ Polyb. XXXVIII 10, 8: ...οἷτοι δ' ἦσαν ὡσπερ ἐπίτηδες ἐξ ἐκάστης πόλεως κατ' ἐκλογὴν οἱ χεῖριστοι καὶ τοῖς θεοῖς ἐχθροὶ καὶ λυμαινόμενοι τὸ ἔθνος.

⁸⁷ B. McGing, *op. cit.*, 67.

⁸⁸ D. Mendels, Polybius and the Socio-economic Revolution in Greece (227-146 BC), *L'Antiquité Classique* 51 (1982), 109.

⁸⁹ C. B. Champion, Polybian Demagogues in Political Context, *HSCPh* 102 (2004), 207.

средне демократије, владавине маса, прерасподеле имовине или ослобађања робова, неизбежно би био сагледаван у неповољном светлу од богате грчко-римске елите. Спајањем социјалног револуционара и антиримског бунтовника у истој особи добија се лик до крајности злонамерног и неодговорног политичара.

Међутим, приказати последње ахајске државнике као неодговорне демагоге или подле револуционаре није био једноставан задатак. Нема доказа да је Пелопонез средином II века пре н.е. био легло социјалних немира, још мање друштвеног преврата. Епиграфски споменици и археолошки налази говоре против тога. Чак и у самом Полибијевом делу, важна питања и спорови о којима слушамо упадљиво остају на политичком или личном нивоу: одвајање или припајање градова, границе, међусобна ривалства државника. Да би оправдао карактеризацију ахајских државника као демагога и револуционара, Полибије посеже за пренаглашавањем одређених маргиналних савезних мера, које се условно могу описати као социјалне или економске, и, поново, непроверљивим тврдњама у погледу намера главних актера. Мере које спомиње су следеће: одлагање плаћања дугова и хапшења дужника до краја рата са Спартом, те (необјашњена) ванредна овлашћења за стратега у току рата.⁹⁰ У току панике после Критолајеве смрти уследиле су и општа мобилизација, узимање ванредног ратног пореза, рехабилитација прогнанника и регрутовање једног броја ослобођених робова у савезну војску.⁹¹ Све је то било врло умерено и уобичајено у сличним ситуацијама (Арат из Сикиона је добијао ванредна овлашћења у време Клеоменовог рата),⁹² али Полибије свеједно користи исти речник каквим је описао поступке Клеомена III и Набиса, или социјалне мере у Кију крајем III века пре н.е., или сличне покушаје неких етолских државника у II веку пре н.е.⁹³ Под утицајем такве реторике, читалац би могао стећи утисак

⁹⁰ Polyb. XXXVIII 11, 10: Ἄμα δὲ τούτοις παρήγγειλε τοῖς ἄρχουσι μὴ πρᾶττειν τοὺς ὀφειλέτας μηδὲ παραδέχεσθαι τοὺς ἀπαγομένους εἰς φυλακὴν πρὸς τὰ χρεᾶ, τοὺς δ' ἐράνους ἐπιμόνους ποιεῖν, ἕως ἂν λάβῃ τὰ τοῦ πολέμου κρίσιν.

⁹¹ Polyb. XXXVIII 15, 3-7: Διόπερ ἐκπέμψας εἰς τὰ Μέγαρα καὶ παραγενόμενος εἰς Ἄργος ἔγραψε ταῖς πόλεσι πάσαις τῶν οἰκογενῶν καὶ παρατρόφων τοὺς ἀκμάζοντας ταῖς ἡλικίας εἰς μυρίουσ καὶ δισχιλίους ἐλευθεροῦν καὶ καθοπλίσαντας πέμπειν εἰς τὴν Κόρινθον. Ἐμέρισε δὲ ταῖς πόλεσι τὴν ἐπιβολὴν τῶν σωμάτων εἰκῆ καὶ ἀνίσως, καθάπερ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἔπραττεν. Οἷς δ' ἂν ἐλλείπῃ τὸ τῶν παρατρόφων πλῆθος, ἀναπληροῦν ἔδει τὴν ἐκάστοις καθήκουσαν μοῖραν ἐκ τῶν ἄλλων οἰκετῶν. Θεωρῶν δὲ τὴν ἀπορίαν τὴν ἐν τοῖς κοινοῖς ἰσχυρὰν οὖσαν διὰ τὸν πρὸς Λακεδαιμονίους γεγονότα πόλεμον, ἐπαγγελίας ποιεῖσθαι συνηγάκαζε καὶ κατ' ἰδίαν εἰσφέρειν τοὺς εὐπόρους, οὐ μόνον τοὺς ἀνδρας ἀλλὰ καὶ τὰς γυναῖκας. Ἄμα δὲ τούτοις παρήγγειλεν πανδημεῖ τοὺς ἐν ταῖς ἡλικίας ἀθροῖζεσθαι μετὰ τῶν ὀπλῶν εἰς τὴν Κόρινθον. Повратак прогнанника: XXXVIII 17, 9.

⁹² Plut. Arat. 41.

⁹³ D. Mendels, *op. cit.*, 103: „Мада друштвене и економске мере изгласане током Ахајског

да су ахајски градови били кључали котлови социјалних немира, које су покренули неодговорни демагози из личне користи, што је извесно био и пишећев циљ. Скупштина у Коринту, на којој су говорили Метелови посланици, описана је као окупљање помахнитале руље, која је одбијала све добре савете. Такво понашање писац објашњавања социјалним саставом скупштине: „Наиме, тада се сакупило толико мноштво простих занатлија као никада раније. Доиста, у свим градовима је било ограниченог света, а највише у Коринту, где се друго није могло ни наћи!“⁹⁴

Иако врло проблематичне, Полибијеве тврдње о необразованим радницима у скупштини су у старијој историографији коришћене за грађење широких хипотеза о стању ахајског друштва средином II века пре н.е. У томе су, неизбежно, велику улогу играли историјски контекст и личне предрасуде историчара који су о томе писали. Потенцирање наводне социјалне револуције као одлучујућег фактора у избијању Ахајског рата нарочито је карактеристично за историчаре који су деловали у периоду између светских ратова.⁹⁵ Пишући после Првог светског рата и револуције у Русији, у околностима обликованим страхом од социјалних немира и пада друштвеног поретка, они су били склони да своје недоумице и стрепње пројектују на далеку прошлост, дајући тумачења која обилују анахронизмима. Тако су Кери (M. Cary) и Скалард (H. N. Scullard) тврдили да је „растућа плима антиримског расположења, појачана агитацијом у прилог социјалне револуције међу индустријским и трговачким пролетеријатом у Коринту, довела до постављања диктатора по имену Критолај, који је спречио све покушаје да нађе споразум.“⁹⁶ Претња тобожње социјалне револуције је коришћена и као оправдање за римску интервенцију. За Ростовцева (M. I. Rostovtzeff) Ахајски рат и уништење Коринта су „политичка и друштвена мера чији је циљ био да

рата нису биле радикалне, Полибије на њих снажно реагује, усвајајући исти тон који срећемо у његовој дискусији радикалне револуције.“ Diod. XXXII 26, 3-4 се ослања на Полибија али (попут Паусаније) искривљује и појачава његове речи, па говори о поништавању свих дугова.

⁹⁴ Polyb. XXXVIII 12, 5: Καὶ γὰρ συνθηροίσθη πλῆθος ἐργαστηριακῶν καὶ βαναύσων ἀνθρώπων ὅσον οὐδέποτε: πάνσαι μὲν γὰρ ἐκορύζων αἱ πλείεις, πανήμει δὲ καὶ μάλιστα πῶς ἢ τῶν Κορινθίων.

⁹⁵ Више примера даје A. Fuks, *op. cit.*, 86.

⁹⁶ M. Cary, H. N. Scullard, *A History of Rome down to the Reign of Constantine*, London 1975³ (прво издање 1935), 160. Cf. M. Cary, *A History of the Greek World from 323 to 146 B.C.*, London 1972² (прво издање 1932), 204: „Од Трећег македонског рата револуционарни елемент, чија је главна снага био пролетаријат Коринта, постепено је надјачавао пријатеље Рима и домаћег мира.“ На истом месту Дијај је описан као „вођа екстремиста“ а сенатска одлука коју је донео Орест „најзад је бацила Лигу у руке екстремиста, а посланици Сената су једва избегли смрт од стране коринтске руље.“

доведу до умирења читаве Грчке, да ставе тачку на социјалне и економске револуције...“⁹⁷ Карштет (U. Kahrstedt) чак говори о „путу ка болшевизацији Грчке“ и „истребљењу буржоазије“, о успостављању „једне чисте републике пролетеријата“.⁹⁸

Римска надмоћ и ахајско држање

У претходном тексту сам издвојио четири важна аспекта у којима Полибије, наш најважнији извор, одступа од истине: 1) неодржива и клеветничка слика ахајских државника, као ирационалних и самодеструктивних особа, које су по сваку цену водиле своју државу у пропаст; 2) тврдња да су ахајски државници планирали и покренули рат против Рима; 3) тврдња да Римљани нису водили непријатељску политику према Савезу и да нису донели одлуку о покретању рата; 4) тврдња да су ахајски градови били на прагу револуције, у стању социјалног и политичког превирања. Искривљења чињеница су учињена ради правдања римског напада без објаве рата, и врло суровог, осветничког обрачуна са побеђенима.

Ако Полибијев суд није прихватљив, како, онда, треба тумачити поступке најважнијих учесника у овим догађајима? Да је циљ Римљана био да Ахајска лига буде послушни извршилац сенатских жеља – то је тешко порицати имајући у виду све чињенице. Лига је држана под непрестаним притиском, подсећана при доношењу сваке одлуке да мора водити рачуна о римским жељама. Распарчавање савеза, делимично или потпуно, било је казна којом су Римљани претили више пута. Целовитост заједнице била је цена за њену послушност. Није вероватно да су Римљани по сваку цену желели рат или да су имали дугорочне планове потчињавања и уништења Лиге. Да су Ахајци били послушни и кооперативни, њихова федерација би вероватно постојала још неко време. Ова тврдња, међутим, не ослобађања Римљане ратне кривице. У случају непослушности, Римљани су били потпуно спремни да војним путем остваре своје жеље. Све одлуке које су Ахајци донели учињене су под претњом војне интервенције, питање је само било да ли је Сенат одлучан да претњу спроведе у дело. Политика ахајских државника у годинама од 150. до 146. пре н.е. полазила је од претпоставке да није (бар не

⁹⁷ M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World II*, Oxford 1941, 739.

⁹⁸ U. Kahrstedt, *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 188 (1926), 124-125, цитирано према А. Fuks, *loc. cit.* Занимљиво је додати да је и совјетска, марксистичка историографија прихватила идеју о револуционарном покрету у ахајским градовима као узрочнику Ахајског рата, наравно уз другачије вредносне судове, cf. А. Б. Ранович, *Эллинизм и его историческая роль*, Москва – Ленинград 1950, 267-268.

у датим околностима), да не постоји спремност да се шаље војска у Хелладу само зато што један хеленски савез не жели да безусловно испуњава римске жеље. У томе ставу лежи сва евентуална ахајска одговорност за догађаје који су уследили.

Али, ако последњи ахајски државници нису желели рат, шта је био њихов циљ? Чак ни Полибије нигде не тврди да су ахајски државници јавно позивали на сукоб с Римљанима, мада имплицира да су тајно гајили такве намере, нити мисли да је то била намера обичних људи, мада у ирационалности маса види један од узрочника рата. Његово тумачење – „да су [*ахајски лидери*] потпуно изгубили памет... сматрали су да се Римљани због борби у Либији и Иберији плаше рата са Ахајцима и да су спремни да им све толеришу и да им све њихове одлуке одобравају“⁹⁹ – не треба узети за озбиљно, видели смо да је у питању својеврсна клевета, уперена против људи који више нису били живи. Оно што се може закључити из противречних изјава које нам аркадски писац даје, јесте да су имали релативно скромне и ограничене циљеве. Они су у ствари оживели некадашњу Филопеменову политику, чији је присталица у младости био и Полибије, политику која се борила за јединствену и независну Ахајску лигу. Пријатељство и савезништво према Римљанима били су део њихове концепције, али не по цену понижавања или распарачавања савеза. Како су заиста видела ситуацију у којој су се нашли, данас је немогуће знати. Да ли су претпостављали да савезнички однос и пријатељство Римљана и Ахајаца ипак и даље имају неку тежину? Да Римљани, ти ослободиоци Хеладе од македонског јарма, не могу бити и њени поробљивачи? Тешко је поверавати да би тај став надживео казне којима су Римљани подвргли разне хеленске државе после Пидне. Можда су мислили да читава ствар није од толике важности за Рим да би оправдала покретање војске.

Најважнији закључци су следећи:

1. Ахајски савез средином II века пре н.е. није водио антиримску политику нити је тражио конфликт са Римом.
2. Циљеви ахајског вођства били су независност и одржање целовитости Савеза. Све до избијања самог рата они су веровали да су такви циљеви компатибилни са пријатељством и савезом са Римљанима.
3. Градови Савеза нису били на ивици социјалне револуције, нити је савезно вођство водило неодговорну демагошку политику.

⁹⁹ Polyb. XXXVIII 10, 9-10: ...καθόλου δὲ καὶ συλλήβδην παρέπαιον τοῖς λογισμοῖς. Ὑπέλαβον γὰρ τοὺς Ῥωμαίους διὰ τε τὰς ἐν τῇ Λιβύῃ καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἰβηρίαν πράξεις δεδιότας τὸν ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν πόλεμον πᾶν ὑπομένειν καὶ πᾶσαν προῖεσθαι φωνήν.

4. Римска страна није правила јасну разлику између независности и отвореног непријатељства и тежила је да управља понашањем Ахајског савеза, користећи различите методе.
5. Неуспех традиционалних начина римске контроле (после 150. г. пре н.е.) довео је до примене директнијих метода: претњи, ултиматума и, најзад, војне интервенције великих размера.
6. Полибијев приказ избијања и тока рата је тенденциозан, не само у погледу тумачења и судова које даје, већ и због изношења искривљених чињеница и непроверљивих тврдњи. Циљ је био оправдавање агресора (Рим) и пребацивање кривице на ахајско вођство.

На крају, још једном треба нагласити да тежња за самосталношћу никако није исто што и намера да се започне сукоб. Ако је политика ахајске независности била осуђена на неуспех, то је пре свега зато што су Римљани тако одлучили. У том смислу се последњим ахајским државницима може приписати извесна политичка наивност, али не и раскид са реалношћу и намера да покрену рат у којем се нису могли надати победи. Уосталом, Ахајски савез не би имао снаге да угрози виталне римске интересе, чак и да је таква намера постојала.

Занимљиво је да се неоспорна чињеница изузетне римске војне надмоћи у односу на Ахајце понекад узима као доказ да Римљани нису могли бити покретачи рата.¹⁰⁰ Такве тврдње подразумевају да се ратови покрећу из чисто рационалних разлога, као и да се употреби војне силе прибегава само у ситуацијама непосредне егзистенцијалне угрожености. Оба става су фактографски неодржива и лако их је одбацивати. То што неки политички ентитет није имао силу која би могла да оспори римску надмоћ, не значи да у Риму није доживљаван као проблем, и то проблем који се ефикасно може решити војном интервенцијом. Македонија у Андриском рату није представљала никакву опасност по Рим, можда то није била ни у ранијим ратовима, као ни Картагина у Трећем пунском рату. Без обзира на то, обе државе су збрисане с карте света. Ахајски савез није могао да озбиљно угрози Римљане 146. г. пре н.е., ништа више него што је Пољска могла да угрози Трећи Рајх 1939. г., али те чињенице немају никакву важност при објашњавању узрока рата. Одлука о покретању Ахајског рата је донета у Риму.¹⁰¹ Ахајци су

¹⁰⁰ E. S. Gruen, *The Origins of the Achaean War*, *JHS* 96, 1976, 46: „Огроман раскорак у погледу моћи између Рима и Ахаје пркоси свим покушајима да се нађу разлози за римску иницијативу, и уноси забуну у помисли да је подстрек дошао са ахајске стране.“ Cf. P. Green, *op. cit.*, 1990, 450-451. J. A. O. Larsen, *op. cit.*, 1968, 495 је усамљен у тврдњи да је ахајски отпор имао реалне шансе за успех, под условом да је постојало озбиљно војно вођство.

¹⁰¹ Cf. A. Fuks, *op. cit.*, 86: „Да је Рим, а не ахајске вође, донео одлуку о рату је изван разумне сумње.“

били изненађени налетом римске војске и потпуно неприпремљени да јој се супротставе. Одговорност за избијање сукоба у овом случају неизбежно пада на моћнију страну.

Изворни материјал о последњим годинама Ахајског савеза толико је скроман да једноставно не постоји алтернатива коришћењу Полибијевог (и Паусанијевог) дела. Колико год пристрасан био, и каква год ограничења имао, Полибије остаје један од великих писаца хеленистичког доба и најважнији извор за политичку, војну и друштвену историју III и II века пре н.е. Ипак, имајући и то у виду, увек морамо бити свесни његових пристрасности и ограничења, како их не бисмо и сами преузели. Врло опрезан и критичан приступ је неопходан при коришћењу XXXVIII књиге Полибијевих историја као извора.

Namanja VUJČIĆ

THE END OF THE ACHAEAN LEAGUE

Summary

The fall of the Achaean league is one of pivotal moments in Hellenistic history. Before its destruction the League was not only the last large Greek federal state, but also the last extensive political entity in South-eastern Europe, its end thus brings to a close an important chapter in the Greek history. The causes of the so-called Achaean war and the Roman military intervention against the League continue to be a source of disagreement and debate among the scholars. The main problem is the condition of the existing evidence: the only available contemporary source is the book 38 of the Polybius' *Histories*, a difficult and problematic text in several ways and also one preserved in a very fragmentary state. There is a complete, although brief, narrative of these events by Pausanias, ultimately derived from Polybius. Other sources are even shorter, often fragmentary themselves or consisting of causal remarks, and are on the whole much less valuable, apart from some occasionally useful bits of information.

The main problems in the interpretation of these events come from taking Polybius at face value, treating his version of the events as objective and fact-based. Many historians accepted his claims, as well as his judgments and condemnations, which resulted in some rather bizarre historical narratives that present aggressors as virtuous and essentially blameless and their victims as villains and warmongers. But Polybius is writing from a perspective that is very obviously (and uncompromisingly) pro-Roman, and this basic fact should always be kept in mind. Apart from a single episode, the narrative does not contain any critical note of Roman behavior, but

plenty of accusations and condemnations of the Achaean statesmen and even the wider population. The Achaean leaders are described as irresponsible, corrupt and avaricious, irrational to the point of madness, and belligerent to the point of being suicidal. The Roman meddling in the internal conflicts of the League is presented as something normal and beneficial. Roman pressure is rationalized, the episodes that present Roman state in unfavorable light are explained off, including the decision of the Senate to dismember the League.

There are several places in the narrative where Polybius is not merely biased but gives contradictory or obviously wrong facts. The extremely negative characterization of the Achaean leaders is supported (if supported at all) by rumors and anecdotes, their alleged irrationality and immorality presented as the main cause of the war. The exceptionally unlikely claim is made that they actually planned and opened hostilities against Rome. In fact, Critolaus, the *strategos* of the League for the year 147/146 BC, made very modest military preparations, obviously with the intention of suppressing separatist movements of the Spartans and the Heracleans of Trachinia. The limited scale of these arrangements, the lack of coordination of the various federal military units, and the utmost surprise of the Achaean leadership at the sudden appearance of two Roman armies, all make this assertion less than believable. The fact of the hostile Roman attitude and pressure towards the Achaeans is downplayed by Polybius, while the Senate's decision to disband the League is written off as not actually serious – a highly unlikely proposition that is questioned even by those historians who otherwise accept Polybius' narrative. Finally, Polybius places part of the blame on the demagoguery, social movements and alleged restlessness of the *hoi polloi*. Corinth is singled out as an agitated community of workers and craftsmen that gathered in an unruly assembly, all of which serves to create a picture of a social revolution in the making. Ever an aristocrat and an uncompromising elitist, Polybius saw any initiative of (or on the behalf of) the masses as a great social evil. However, available evidence point to the conclusion that Peloponnese of the mid-2nd century BC was not in a state of social upheaval and that Achaean leadership could count on wide popular support for their policies.

The explanation for the general tone of the book 38 lies in the specific position of the writer. As a person closely connected to the Roman state, and especially to a powerful Roman family (he might well have been a client of Lucius Aemilius Paullus or the younger Scipio), Polybius' liberty to write about Roman politics was severely limited. While he could occasionally disapprove of less important individuals, the criticism of major Roman leaders or the Roman state was out of the question. Roman enemies are, with very little exception, presented in a very unfavorable light. The Roman state is the hero of his story, and its ascension to the position of the dominant world power is the main theme. He is also notably biased when writing about the Achaean League, his home state, where he served for years as a high ranking official. Achaean state is also presented in a very favorable light, and its enemies (the Macedonians, the Aetolians, and the Spartans) are demonized as well, without much reservation. But what if his first and the second homeland came into conflict, even (as it actually happened in 146 BC) the full scale war? That was a situation he certainly didn't anticipate when he began to write the *Histories*.

He could not simply treat Romans as Aetolians or Macedonians and paint them as aggressors. But he could not write about the Achaeans as he did about other Roman enemies either.

This was a deep internal conflict and a serious dilemma for the writer, which he solved by placing the blame on the supposedly corrupt and incapable leadership. The Achaean League is displayed as the hostage of corrupt and greedy demagogues that inflamed the senseless masses of workers and craftsmen for their own personal (and short-sighted) gains. They led the unfortunate people on the path of conflict and self-destruction. The destruction of Corinth is described as a tragic event, but again, the force that plundered and scorched the city remains blameless. Such resolution also served to strengthen the main message of the *Histories*: resisting the Romans is completely futile, the full cooperation and unquestionable obedience are the only paths for a responsible Greek statesman.

The state of evidence is such that there is no viable alternative to using the account of Polybius (and Pausanias) for these events. Whatever his biases and limitations may be, Polybius remains one of the great writers of the Hellenistic age and the most important source for the political, military and social history of the 3rd and 2nd centuries BC. That said, we should always be aware of these biases and limitations, lest they become our own. A very cautious and critical approach to Polybius' work and especially to the book 38 is a necessity.